

Ένα αναστοχαστικό κείμενο για την «κρίση»

Νικόλαος Χ. Τάτσης¹

Περίληψη

Το σύντομο αυτό σχόλιο για την σημερινή οικονομική, αλλά και κοινωνική-πολιτι(σμι)κή κρίση, εστιάζει το στοχαστικό του ενδιαφέρον σε πέντε επιλεγμένους άξονες του νέου «Γόρδιου Δεσμού»: (α) Την διάχυση ενός εφιαλτικού θετικιστικού πνεύματος αντικειμενικοποίησης. (b) Την πανώλη του νεο-φιλελευθερισμού. (γ) Την ύπαρξη ενός «εναλλακτικού κενού», μιας ιδεολογίας η οποία θα μπορούσε να ενεργοποιήσει κινηματική δράση συστημικής αλλαγής. (δ) Την κυριαρχία ενός άκρατου καταναλωτισμού, με την διάπλαση μιας υλιστικής κουλτούρας. (ε) Τις συνέπειες της παγκοσμιοποίησης. Για την ελληνική περίπτωση ειδικότερα, αναφέρεται στην τραγική (θεσμική) ανομία, που οφείλεται στην αποιεροποίηση του παραδοσιακού μας αξιακού συστήματος, αλλά και στην πολιτική (κομματική) διαφθορά. Τέλος, δίδει ένα παράδειγμα για τις συνέπειες της ανομίας στα ακαδημαϊκά δρώμενα.

Τα ερωτήματα που συνόδευσαν την πρόσκληση για έναν διαγνωστικό σχολιασμό της παρούσας ελληνικής, αλλά και διεθνούς «κρίσης», αποκάλυπταν έμμεσα τα νήματα ενός «Γόρδιου Δεσμού». Το εγχείρημα γινόταν υπέρμετρα δυσχερές να υλοποιηθεί σε μια εποπτική ανάλυση, η οποία βέβαια δε θα ολίσθαινε στην παγίδα του αναγωγισμού. Ο αναγνώστης του παρόντος σημειώματος τουλάχιστον θα πρέπει επομένως να δείξει κατανόηση ως προς την αναλυτική του επάρκεια. Ίσως να βοηθηθεί κριτικά σε αυτό, με δεδομένο τον εθισμό όλων μας στον αποσπασματικό λόγο που επέβαλαν τα σύγχρονα επικοινωνιακά μέσα.

Πώς στοιχειοθετείται όμως αυτή η «κρίση»; Αν συλλέξει κανείς μερικές από τις ποικίλες σχηματοποιήσεις που έχουν ως τώρα αναπτυχθεί, θα καταγράψει αναφορές σε μια πληθώρα συναρτώμενων καταστάσεων. Από πού να αρχίσεις και πού να τελειώσεις; Ενδεικτικά: Τις αντιφάσεις του καπιταλισμού, την άνομη χρηματιστηριακή επικυριαρχία, την ανεξέλεγκτη λειτουργία των αγορών, την καταναλωτική υστερία, την παθολογία του τραπεζικού συστήματος, τις επενέργειες και παρενέργειες της παγκοσμιοποίησης, τις συνεχείς αναστοχαστικές υπερβάσεις της νεωτερικότητας, την διαλυτική μετα-νεωτερική εξατομίκευση, τη

¹ Ο Νικόλαος Χ. Τάτσης είναι Ομότιμος Καθηγητής του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Διεύθυνση ηλεκτρονικής επικοινωνίας: nicholas.tatsis@gmail.com.

δικτυακή αμεσότητα πρόσβασης των πάντων στο «οικουμενικό χωριό», την αποδυνάμωση του έθνους-κράτους, τον εξωβελισμό του κράτους-πρόνοιας, τις ταξικές ανατροπές, τη διάσπαση της κοινωνικής συνοχής, τις νέες μορφές ανισότητας με την ανεργία, τις αναδυόμενες οικονομικές δυνάμεις, την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, την απουσία δημοκρατικής παιδείας και ήθους, και τόσα άλλα – ο Γόρδιος Δεσμός που προαναφέραμε.

Φθάσαμε στο σημείο, για να μιλήσουμε μεταφορικά, ο «Προμηθεϊκός» άνθρωπος που έπλασε με τα ιδεώδη του ο Διαφωτισμός, στις αρχές του 21^{ου} αιώνα να εμφανίζεται πως είναι εκ νέου δέσμιος στον βράχο του γήινου μαρτυρίου του. Όχι από «Θεϊκή» παρέμβαση, αλλά από τα δικά του ανομήματα μιας εφιαλτικής αυτο-αναίρεσης. Έτσι, μεσοσύσης της «κρίσης», που συντίθεται από όλες αυτές τις «κρίσεις», αναζητείται καθολικά και εναγώνια η «κάθαρση» στο διεθνή ορίζοντα με κάποια καινοφανή αλλά ακόμη απροσδιόριστη σωτηριολογία. Το ενδιαφέρον στην υπόθεση είναι ότι οι μέχρι τούδε εξηγητικές προσπάθειες, στην πλειονότητα τους τουλάχιστον, διακατέχονται από ένα εφιαλτικό θετικιστικό πνεύμα, το οποίο μάλιστα επικεντρώνεται σε αποκλειστικά οικονομικά μεγέθη. Προκαλεί όντως έκπληξη το γεγονός ότι δεν μπαίνει στην ατζέντα του προβληματισμού μας η εμπειρία από παρόμοια ατοπήματα του παρελθόντος με ανάλογες τάσεις οικονομισμού – καπιταλιστικού ή σοσιαλιστικού. Επίσης, δε φαίνεται να απασχολεί κανέναν η ενοχλητική επιβεβαίωση του εμπνευστή του Θετικισμού και θεμελιωτή της Κοινωνιολογίας Auguste Comte, ο οποίος προέβλεψε πως στο μέλλον δε θα υπάρχει «διοίκηση προσώπων, αλλά διαχείριση πραγμάτων». Πόσο δικαιο είχε ο Georg Simmel όταν διέγινωσεν στην εν λόγω γενικευμένη «αντικειμενικοποίηση» την «τραγωδία της σύγχρονης κουλτούρας». Δημιουργείται κοινά η αίσθηση πως χάθηκε οριστικά κάθε ελπίδα για μια ελαχιστοποιημένη έστω ουμανιστική εδραίωση του κόσμου μας.

Αλλά ας εντρυφήσουμε στο ακανθώδες αυτό θέμα, διερευνώντας το σχηματικά με πρισματική κοινωνιολογική θεώρηση – αναπόφευκτα συνοπτική και επιλεκτική: να δοθεί, πρώτον, η έμφαση στην πανώλη του «νεο-φιλελευθερισμού», τοποθετώντας τον σε ιστορικό πλαίσιο. Αν εξετάσει κάποιος τα γεγονότα ήδη πριν από την κατάρρευση των κρατών του λεγομένου «υπαρκτού σοσιαλισμού», και τις θέσεις των εκφραστών αυτής της τάσης επιστημονικά και πολιτικά, μπορεί εύκολα να διαπιστώσει τι συνέβη. Αφού οι ιδέες τους μονοπώλησαν τη δύναμη παγκόσμια, οδηγήθηκαν αυτοί και οδήγησαν κι εμάς στην αμετροέπεια της ιμπεριαλιστικής τους τάσης. Μικρο-ομάδες διαχειριστών της κεφαλαιακής αποθησαύρισης, διέπλυσαν ανεξέλεγκτες αυτόνομα «κρατίδια» τύπου Wall Street και «off-shore αποικίες», μεταλλάσσοντας ακόμη και την «οικονομία της ελεύθερης αγοράς» που υποτίθεται πως εκπροσωπούσαν. Η γνωστή εποχική δυσλειτουργικότητα του καπιταλιστικού συστήματος πήρε έτσι διαστάσεις εκτροχιασμού. Δεν ανετράπη μόνο το οικονομικό υπόβαθρο, αλλά και το εποικοδόμημα του δημο-

κρατικού πολιτεύματος των δικαιωμάτων και της ισονομίας. Η νέα ελίτ δεν είχε κανένα λόγο πλέον να σέβεται την έννομη τάξη, να συμβιβάζεται με τους κανόνες ενός υγιούς ανταγωνισμού της αγοράς, να συντηρεί το καθήκον της αλληλεγγύης, να ενδιαφέρεται για τον πολιτισμικό πλουραλισμό σε ένα οριοθετημένο συλλογικό πλαίσιο, να αναγνωρίζει την εταιρική ευθύνη. Επιβάλλοντας καθεστώς διαφθοράς εξουσιαστικά, και αδιάφορη προς κάθε έννοια κοινωνίας, επιβεβαίωνε τον ισχυρισμό του Σοφιστή Θρασύμαχου, ο οποίος στην Πολιτεία του Πλάτωνα υποστήριζε πως δικαιοσύνη είναι «το συμφέρον του ισχυροτέρου».

Δεύτερον, το παράδοξο της «κρίσης» βρίσκεται και στο γεγονός ότι για πρώτη φορά στους δύο τελευταίους αιώνες υπάρχει ένα εναλλακτικό κενό. Μας λείπει η διαλεκτική *negatio*, που θα μπορούσε ενδεχόμενα να οδηγήσει σε κάποιο ιδεολόγημα «σύνθεσης». Μετά το 1989, και την έκλειψη του οράματος που στοιχειοθέτησε ο μεγάλος αιρετικός Karl Marx, δε διαφαίνεται στον ορίζοντα κάποιο άλλο σενάριο μη καπιταλιστικής λογικής. Με εξαίρεση ορισμένα εκ των πραγμάτων περιθωριοποιημένα πολιτικά ρεύματα, το ρομαντικό ιδεατό πνεύμα μιας ριζοσπαστικής αλλαγής έχει γίνει ουσιαστικά ανενεργό. Αν προσέξει κανείς τα τεκταινόμενα στα ποικίλα κοινωνικά κινήματα που δραστηριοποιούνται σε παγκόσμια κλίμακα, θα διαπιστώσει εύκολα συγκεκριμένες διεκδικήσεις αιτημάτων – τυπικά παραδείγματα: ο φεμινισμός, η οικολογία, ή τα ανθρώπινα δικαιώματα. Αναζητούνται προφανώς ακόμη μέσα διαφυγής, αλλά εντός των πλαισίων της αγοράς, δικαιώνοντας στοχαστές, όπως ο προκλητικά προφητικός Max Weber. Οι όποιες διορθωτικές (δια)κρατικές ή μη παρεμβάσεις στοχεύουν αποκλειστικά στην ανεύρεση τρόπων επαναφοράς της λειτουργικότητας του συστήματος της συναλλακτικής οικονομίας. Πρόκειται, δηλαδή, για άλλη μια απόπειρα μείωσης των εποχικών παρεκκλίσεων που έχουν παρατηρηθεί στους μηχανισμούς της, εξ αιτίας και του προβλήματος του νεο-φιλελευθερισμού, στο οποίο αναφερθήκαμε προηγουμένως. Η όλη συζήτηση περιστρέφεται γύρω από «πρακτικά» ζητήματα που αφορούν τα χρηματιστήρια, τις τράπεζες, τους επενδυτές, τους δανειοδότες, τους οργανισμούς αξιολόγησης, την συναλλαγματική σταθερότητα, τις νέες ανερχόμενες οικονομικές δυνάμεις κρατών του τρίτου κόσμου, και όλα τα σχετικά. Οι κάθε λογής εκτιμήσεις δίνουν την εντύπωση ενός σαφέστατα «εσωτερικού» συστημικού ζητήματος. Από τους χειριστές της «κρίσης», δεν αναπτύσσεται κανένας κοινωνικός προβληματισμός, ούτε πολύ περισσότερο τίθενται απορίες για την ευρύτερη πολιτισμική μας πόρευση. Ταυτόχρονα, απουσιάζει πλήρως η ολιστική σύλληψη με την ιδεολογική επένδυση μιας κοσμοθεώρησης, που θα ήταν εφικτό να δώσει το έναυσμα ενός γενικευμένου και ανατρεπτικού ακτιβισμού σε παγκόσμια κλίμακα. Μάλλον πρέπει να είχε δικαιο τελικά ο J.-F. Lyotard, πως οι «μεγάλες αφηγήσεις» δε γίνονται αποδεκτές στους μετα-νεωτερικούς χρόνους. Είναι αξιοσημείωτο ότι ακόμη και ο εμβριθής μαρξιστής David Harvey διαπιστώνει με απογοήτευση πως η αντι-καπιταλιστική αριστερά ανά την υφήλιο παραμέ-

νει εγκλωβισμένη στον φετιχισμό της οργανωτικής διάσπασης, δίχως επαναστατική ενοποίηση των δυνάμεων της. Βέβαια, ούτε κι ο ίδιος φαίνεται να γνωρίζει πού θα εδράζεται αυτή η ενοποίηση, έστω και θεωρητικά.

Τρίτον, ένα από τα πιο εντυπωσιακά φαινόμενα που παρουσιάστηκαν στην παρούσα κρίση είναι αναμφισβήτητα η επικέντρωση του ενδιαφέροντος όλων χωρίς εξαιρέσεις στον καταναλωτισμό. Στην αξιολόγηση, ειδικών και μη, τα πάντα γίνονται συνάρτηση των αγαθών, τα οποία (δεν) είναι εφικτό να παραχθούν, πωληθούν, ή αποκτηθούν. Έτσι, στα πλαίσια των αγορών, από τη δυνατότητα επενδύσεων, την βιομηχανική δυναμική, και τη βιωσιμότητα των επιχειρήσεων, μέχρι την ανεργία, το επίπεδο ζωής, και τον κατώτατο μισθό, η προσοχή εστιάζεται στους άξονες που ρυθμίζουν την καταναλωτική κοινωνία των καιρών μας. Το αγοραστικό κοινό εκλαμβάνεται σαν πυρήνας μιας οικονομικής προοπτικής που μπορεί να μας επαναφέρει σε «φυσιολογική» πορεία υπερκέρησης της «κρίσης». Η «λιτότητα» έγινε το κυρίαρχο σλόγκαν, διότι για τους υποστηρικτές της θεμελιώνει την δημοσιονομική σταθερότητα, ενώ για τους επικριτές της προκαλεί την ύφεση και εμποδίζει την ανάπτυξη, υπονομεύοντας τη δυναμική της αγοράς. Εξ αιτίας της υλιστικής και συνάμα υπέρμετρα ατομικιστικής έφεσης όλων, ο καταναλωτισμός έχει μεταβληθεί σε εκκοσμικευμένη θρησκεία, και τα κέντρα της αγοράς, όπως τόνισε ο George Ritzer, έγιναν «τεμένη λατρείας» δισεκατομμυρίων πιστών. Δεν είναι τυχαίο πως ο ιδιοφυής μελετητής της σύγχρονης πραγματικότητας Manuel Castells, απηχώντας τις γνωστές απόψεις του Jean Baudrillard, θα δηλώσει ότι «σε τελευταία ανάλυση, φαίνεται πως η αποφασιστική μάχη εναντίον του καπιταλισμού μάλλον δε θα αφορά τα μέσα παραγωγής, αλλά τα μέσα κατανάλωσης. Επομένως, πρόκειται κατά βάση για μια σύγκρουση ανάμεσα σε διαφορετικές οικονομικές κουλτούρες». Όμως, και οι προτάσεις του Castells, διατυπωμένες με την προσοχή του στραμένη προς τις επικαιρικές και δίχως ιδεολογική ταύτιση συλλογικές αντιδράσεις των «αγανακτισμένων» από τη Νέα Υόρκη ως το Κάιρο, απηχούν πάλι τις θέσεις του φαντασιακού κοινοτισμού της μαρξιστικής σκέψης. Θέσεις οι οποίες, όπως κοινά γίνεται αποδεκτό, είναι διαμετρικά αντίθετες προς τη σύγχρονη αποθέωση του υποκειμενισμού σε όλα τα επίπεδα του βίου των ανθρώπων της κοινωνίας των δικτύων, που ο ίδιος άλλωστε κατέγραψε στην όντως σημαντική πρόσφατη σχετική μελέτη του. Πώς θα συμβιβαστεί η άκρατη καταναλωτική μας αναζήτηση αγαθών με την «αλληλέγγυα συνύπαρξη»; Δηλαδή, πώς μπορούμε να μιλάμε για την αντιπαλότητα ανάμεσα στις οιασδήποτε κουλτούρες, όταν αυτές χαρακτηρίζονται από τέτοια αξιακή σύγχυση;

Η τελευταία επισήμανση για το γενικό πλαίσιο της κρίσης συναρτάται με την παγκοσμιοποίηση, η οποία έχει μεταβάλλει την πολιτική και πολιτισμική γεωγραφία της υφηλίου, όπως πειστικά μας εξήγησε η Saskia Sassen, σε «μικροπεριβάλλοντα με παγκόσμια εμβέλεια». Σε αυτά, από τη διακίνηση των αγαθών και την επικοινωνία μέχρι την οικονομία και τις διεθνείς σχέσεις, ή με άλλα λόγια

από τις πολυ-εθνικές εταιρίες και τα πλέγματα ηλεκτρονικής συνενέυρεσης ως τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου (ΠΟΕ) και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ), ο κόσμος μας έχει πλήρως μεταλλαχθεί. Σαν αποτέλεσμα, το πρότερο πανίσχυρο έθνος-κράτος με τη συνοριακή περιχαράκωση της αυτονομίας του και οι όποιες εγχώριες δυνάμεις κυριαρχίας να έχουν χάσει την πρωτοκαθεδρία τους, αν δεν έχουν εκμηδενισθεί. Οι εθνικιστικές τάσεις και τα συναρτώμενα ιδεολογήματα αρνητισμού πολύ δύσκολα μπορούν να αντιστρατεύονται πλέον την οικουμενική θεώρηση, μας βεβαιώνει η Jackie Smith. Βλέπουμε, λοιπόν, συναρτήσεις γεωγραφικά διασπαρμένων χωρών που αντιμετωπίζουν κοινές δυσχέρειες, εξυφάνεται και ένας προβληματισμός για διάφορα ζητήματα από την οικονομία μέχρι την υγεία. Η «κρίση» εντάσσεται σε αυτή την δυναμική. Είναι άρα τουλάχιστον αφελές να εθελουφλούμε και να προβάλλουμε αιτήματα απομονοτισμού. Ακόμη και η μορφοποιούμενη ομοσπονδία της ΕΕ είναι ένα βήμα προς αυτή την κατεύθυνση. Η «ανεξαρτησία» και ο «αναχωρητισμός» μόνο σαν συμπτώματα ηβηφρένειας θα μπορούσαν να εκληφθούν στους καιρούς μας.

Μετά από όσα προαναφέρθηκαν, ας έλθουμε τώρα και στην ελληνική κρίση ειδικότερα, με την οποία άμεσα ή έμμεσα συναρτώνται. Σε μια εποπτική και πάλι θεώρηση, θα ήταν χρήσιμο να εστιάσουμε την προσοχή μας στις ιδιαιτερότητες που χαρακτηρίζουν τα καθ' ημάς. Όμως, να θέσουμε πριν τρία σημαντικά ζητήματα, ετερογενή στην προέλευσή τους αλλά με κοινό στόχο: Κατ' αρχάς απαιτείται να απορριφθούν οι συχνά διατυπούμενες συνομωσιολογίες, οι οποίες παραπέμπουν σε δαιμονοποιήσεις ορατών ή μη διεθνών δυνάμεων. Στη δική μου βιωματική εμπειρία τουλάχιστον, αρχικά ήταν η Αγγλία, κατόπιν η Αμερική με τη Σοβιετική Ένωση, και τώρα η Γερμανία. Επίσης, να αποκλεισθούν ως μη έλλογα τα επαίσχυντα ρατσιστικά σενάρια περί δήθεν εθνοτικής επιμειξίας του «γένους των Ελλήνων» από ξενικά στοιχεία όπως οι μετανάστες, και να απορριφθεί ο δογματικός ιδεολογικός στιγματισμός του «καπιταλιστικού πνεύματος», που ως τώρα τουλάχιστον δεν υιοθετήθηκε ποτέ από τους κρατικοδίαιτους φορείς της ελληνικής οικονομίας σε όλα τα επίπεδα. Μια έγκυρη κοινωνιολογική προσέγγιση είναι αναγκαίο να στρέψει τον μεγενθυτικό της φακό σε συστημική ανάλυση. Αυτό σημαίνει πολύ απλά τη διερεύνηση του θεσμικού πλέγματος και την τρομακτική παθογένεια που το υπονομεύει. Η χώρα μας δεν αποδέχθηκε τον ορθολογικό προσανατολισμό στη διαχείριση των κοινών κι εξακολουθεί να κινείται στην αντίρροπη οδό της συναλλαγής και της διαφθοράς. Άρα μπορούμε χωρίς υπεκφυγές να αναφερθούμε σε ένα καθεστωτικό συνεχές πολλών δημόσιων προσωπειών ανομίας, με πιο απεχθές εκείνο της θεσμικής ανομίας, που αποκαλύπτει την παρέκκλιση στον υπέρτατο βαθμό. Όμως, παρά τις συνεχείς εκτροπές στον δημόσιο βίο με δικτατορίες και κυρίως τον τραγικό εμφύλιο, ο ιδιωτικός βίος μας διέπονταν παραδοσιακά από ένα ιεροποιημένο εθιμικό πλαίσιο με αρχές και κανόνες κοινής παραδοχής και μια αυθεντική και πολυ-διάστατα εκφρασμένη λαϊκή κουλτούρα. Το

μεγάλο ατόπημα της μετα-πολίτευσης ήταν πως ταύτισε αυτό το πλαίσιο με τα ηλίθια εθνικιστικά ιδεολογήματα της επάρατης χούντας και το απαξίωσε. Αποιεροποίησε έτσι την διαχρονική πολιτισμική του αποδοχή, και άνοιξε τους ασκούς του Αιόλου με την πρόταση της «αλλαγής», που υποτίθεται πως θα οδηγούσε σε νέο κοινωνικό συμβόλαιο δικαιοσύνης βασισμένο σε ανατρεπτικές «σοσιαλιστικές» πρακτικές. Αυτό που συνέβη βέβαια ήταν η δημιουργία μιας ακόμη κατεστημένης κομματικής υπερ-δύναμης που μονοπώλησε όλους τους φορείς της κρατικής εξουσίας, σε πλήρη αντιστοιχία με τα συμφέροντα ποικίλων μικρο-ομάδων και την απληστία μιας χωρίς όρια αισχροκέρδειας, που συνιστά πλέον κοινή γνώση για όλους μας. Δυστυχώς, η διάδοχη οιονεί φιλελεύθερη παράταξη που την διαδέχθηκε συνέχισε απλά το διαβρωτικό έργο της προηγούμενης. Παράλληλα, ο άνεμος της ανατροπής ενισχύθηκε και από τη μετα-νεωτερική αποθέωση του ατομικισμού με τα πολλαπλά ρεύματα της παγκοσμιοποιημένης του δυναμικής. Όπως θα έλεγε κι ο K. Marx, «οτιδήποτε ήταν σταθερό εξανεμίσθηκε». Δηλαδή, οτιδήποτε ήταν ιεροποιημένο εκκοσμικεύθηκε, το ιδιωτικό συμφέρον αντικατέστησε τη συλλογική αίσθηση μιας τυποποιημένης έστω συνύπαρξης, κι η ευτέλεια της αρπαγής του όποιου δημόσιου πλούτου έγινε κανόνας ζωής.

Το επίκεντρο της κοινά πλέον αποδεκτής θεσμικής ανομίας, ή αν προτιμάτε την σεξιστική υπερβολή «η μήτρα εκκόλαψής» της, ήταν αναμφίβολα ο θεσμός της πολιτικής, και πρακτικά οι εκπρόσωποι του στη διαχείριση της εξουσίας. Επομένως, δε θα ήταν ανακριβές να υποστηριχθεί, με τη μεταφορική οργανισμική σύλληψη της Σχολής του Δομολειτουργισμού, πως ο θεσμός της πολιτικής υπήρξε ο πυρήνας της ανομικής «μόλυνσης» και των άλλων θεσμών του κοινωνικού σώματος. Αυτό συντελέστηκε κυρίως, για να παραφράσουμε τον Jürgen Habermas, μέσω της θεσμικής αποικιοποίησης. Από το Πανεπιστήμιο ως τις ΜΚΟ, από τις ΔΕΚΟ ως τους διαφόρους Οργανισμούς, από τα ΜΜΕ ως τις Ενοπλες Δυνάμεις, από τον Συνδικαλισμό ως τις Εταιρίες, από τους Δήμους ως τους Συνεταιρισμούς, σε μια πρόχειρη αναφορά, η εικόνα αποκάλυπτε την διείσδυση και επικράτηση της κομματοκρατίας. Τα πάντα έγιναν βαθμιαία αντικείμενο μιας απροκάλυπτης ανομικής επικάλυψης από ανάξιους και διεφθαρμένους εκπροσώπους της πολιτικής νομεκλατούρας. Τυχόν διαφωνούντες σε αυτή τη διαπίστωση, ας αναζητήσουν εξαιρέσεις επιβεβαίωσης του κανόνα. Το μέγεθος της θεσμικής ανομίας ήταν τόσο εκτεταμένο, ώστε προβέψιμα προκάλεσε το φαινόμενο το οποίο ο στοχαστικός Norbert Elias αποκάλυψε απο-πολιτισμοποίηση (de-civilizing process). Σε μετάφραση του όρου, την ουδετεροποίηση των πολιτών, που παρέμεναν απαθείς, σιωπηλοί παρατηρητές του ανομικού ξεπεσμού, μη αντιδρώντας στην απεμπόληση των καταστατικών προταγμάτων της ελληνικής κοινωνικής ζωής ή μη έχοντας καμία άλλη επιλογή, συμμετέχοντας στο «πανηγύρι της αδηφαγίας».

Τέλος, με δεδομένη την αδυναμία μου για εκτενέστερη ανάλυση, θα ήθελα να κλείσω το σχόλιο αυτό με μια υποθετική περίπτωση «θεσμικής ανομίας» που α-

φορά τον δικό μας επιστημολογικό τομέα της Κοινωνιολογίας. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, πως ένα άτομο, το οποίο δεν είναι κοινωνιολόγος, εκλέγεται και καταλαμβάνει μια θέση Καθηγητή Κοινωνιολογίας σε κάποιο Πανεπιστήμιο της χώρας μας με αυθαίρετη πολιτική (κομματική) παρέμβαση, κι ας δούμε τις συνέπειες αυτού του συμβάντος σε συνάρτηση με την «κρίση»:

- α. Δε θα παραβιαζόταν η αρχή της τυπικής ορθολογικότητας σε ένα κράτους δικαίου; Χωρίς το σχετικό πτυχίο πώς θα μπορούσε να νομιμοποιηθεί η μη αξιοκρατική κατάληψη της θέσης;
- β. Το κόμμα που θα επιχειρούσε μια παρόμοια πράξη, θα ενεργούσε με βάση τα οργανωτικά πρότυπα των «κυκλωμάτων». Δίχως ένα παραπανεπιστημιακό δίκτυο μυστικής πληροφόρησης από εγκαθета όργανά του, πώς θα γνώριζε ποιά θα ήταν το «κατάλληλο» Τμήμα για τον διορισμό, κι ότι τα μέλη του δε θα αντιδρούσαν σε τόσο έκνομη πράξη;
- γ. Το αίτημα για την προκήρυξη μιας ειδικής θέσης Κοινωνιολογίας στο όποιο Πανεπιστήμιο, πώς θα ενέκρινε άμεσα το Υπουργείο Παιδείας;
- δ. Παράλληλα, με ποιά κριτήρια θα γινόταν η επιλογή της επιτροπής των εκλεκτόρων, που χωρίς αιδώ θα συνεργούσαν σε τέτοια τερατώδη παρανομία;
- ε. Από τους όποιους εμπλεκόμενους, ουδείς θα είχε συνειδησιακή κρίση, όταν προφανώς θα αποκλείονταν δεκάδες άτομα με πληθώρα τυπικά και ουσιαστικά προσόντα για την εν λόγω θέση;
- στ. Είναι λογικό να υποθέσουμε πως το διδακτικό προσωπικό των λοιπών Τμημάτων Κοινωνιολογίας ή άλλων Τμημάτων των Πανεπιστημίων μας γενικότερα, δε θα διαμαρτύρονταν για την κατάφορη παραβίαση της δεοντολογίας;
- ζ. Τέλος, ενδιαφέρει κανέναν τι θα δίδασκε ο άσχετος «καθηγητής» στους φοιτητές και τις φοιτήτριες;

Ας μη συνεχίσουμε, όμως, την ανάλυση. Τέτοιες περιπτώσεις δε συμβαίνουν στη χώρα μας. Αν συνέβαιναν, ίσως να προκαλούσαν μεγάλη «κρίση». Γιατί τέτοια άτομα θα ήταν ικανά ακόμη και να εκλεγούν μέλη των Πρυτανικών αρχών στη διοίκηση των ακαδημαϊκών μας ιδρυμάτων. Όπως μας εξήγησε ο Gary Alan Fine, το αρνητικό status ενός παραβάτη κατά κανόνα επιβραβεύεται από τις ανομικές κοινωνίες στις οποίες ανήκει.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Beck, U. (2006), *The Cosmopolitan Vision*, Cambridge, Polity Press.
- Calhoun, C. and Derluguian, G. (eds) (2011), *Business As Usual: The roots of the global financial Meltdown*, New York, New York University Press.
- Castells, M. (2011), "The Crisis of Global Capitalism: Toward a New Economic Culture", in C. Calhoun and G. Derluguian (eds), *op. cit.*, σσ. 185-209.
- Castells, M. (2012), *Networks of Outrage and Hope*, Cambridge, Polity Press.
- Crow, G. (2002), *Social Solidarities: Theories, identities and social change*, Buckingham, Open University Press.
- Fine, G. A. (2001), *Difficult Reputations*, Chicago, The University of Chicago Press.
- Harvey, D. (2011), "The Enigma of Capital and the Crisis This Time", in C. Calhoun and G. Derluguian (eds), *op.cit.*, σσ. 89-112.
- Holton, R. J. (1998), *Globalization and the Nation-State*, New York, St. Martin's Press.
- Ritzer, G. (2005), *Revolutionizing the Means of Consumption: Enchanting a Disenchanted World*, London, Pine Forge Press.
- Sassen, S. (2007), *A Sociology of Globalization*, New York, W. W. Norton & Co.
- Smith, J. (2008), *Social Movements for Global Democracy*, Baltimore, The Johns Hopkins University Press.
- Turner, B. S. (ed.)(1991), *Theories of Modernity and Postmodernity*, London, Sage.